

APÒLEG DE LES AMEBES¹*Claude Lévi-Strauss*

En el seu seminari sobre la violència el segon volum del qual ha sortit fa alguns mesos, Françoise Héritier pren com a punt de partida de la seva reflexió “la qüestió [...] plantejada sovint de saber si l’home és naturalment, és a dir, biològicament, violent i intolerant²”. A tall d’homenatge, voldria aportar una contribució a aquest vell debat.

És sorprenent que l’assassinat, forma extrema de la violència, ocupi un lloc tant important en el pensament d’autors que pretenen explicar l’origen de la prohibició de l’incest i de l’exogàmia, i de passada el de la societat. Freud, a *Tòtem i tabú*, busca aquest origen al si de la família biològica, en contradicció amb Tylor, el qual en un cèlebre aforisme, afirmava que, molt aviat, els homes no haurien tingut més opció que triar entre *marrying out* i *being killed out*.

Aquestes concepcions, una positiva, l’altra negativa, estan en relació de simetria inversa. Els antropòlegs poden trobar-los mèrits respectivament segons si es decanten per les teories anomenades “de l’aliança” o bé “de la filiació”, però seria naïf de creure que les prenen al peu de la lletra. Ja fa cinquanta anys que jo vaig defensar la idea que per conservar el seu valor, calia tractar *Tòtem i tabú* com un mite: no com a reconstitució d’esdeveniments passats que res no ens permet suposar, sinó com a expressió d’un somni alhora durable i antic que turmenta l’esperit dels homes generació rere generació.

El mateix pel que fa a l’aforisme de Tylor. Ningú no pretindrà que anuncia una veritat històrica. Tradueix, sota forma de mite, la visió retrospectiva que les famílies biològiques han de formar-se d’un passat imaginari per comprendre que la societat els prohibeixi de portar una vida separada.

---

1 Traduït per Montserrat Ventura de Claude Lévi-Strauss « Apologue des amibes » in J.-L. Jamard, E. Terray & M. Xanthakou (sous la direction de) *En substances. Systèmes, pratiques et symboliques. Textes pour Françoise Héritier*, 2000, Paris, Fayard, pp. 493-496.

2 F. Héritier, *Séminaire de Françoise Héritier. De la violence II*, Paris, Odile Jacob, coll. « Opus », 1999, p. 322.

Si insistíssim de totes passades a especular sobre la manera com han passat les coses – ambició quimèrica considerant una Antiguitat que, molt ençà de l'*Homo sapiens*, caldria xifrar en centenars de milers o fins i tot en milions d'anys-, no tindriem cap necessitat de postular l'anterioritat lògica o històrica de les famílies biològiques. N'hi hauria prou amb reconèixer que cap medi social no pot ser perfectament fluid i indiferenciat i que, a causa de la seva viscositat específica, presenta una textura grumollosa. Es fan i es desfan agregats, més ben perceptibles els uns en relació als altres que no les regions més inestables, i entre els quals, mentre durin, s'esbossen gestos de reciprocitat, no per càlcul racional sinó per efecte exclusiu del pensament simbòlic. En aquest sentit podem dir que l'intercanvi preexisteix a aquests actors.

Ens equivocariem doncs si consideréssim que l'intercanvi matrimonial és de la natura del contracte. Amb un sol grau prohibit n'hi ha prou perquè la mecànica de l'intercanvi es dispari al conjunt del grup, fora de la consciència dels subjectes. L'intercanvi és una propietat de l'estructura social. No que, en la societat tot s'intercanviï (fins i tot entre els Indis de la Costa del Nord-oest del Pacífic, exemple a partir del qual Mauss ha fonamentat la teoria de l'intercanvi, alguns béns o valors romanen intransmissibles, com ja va demostrar Boas), però si no hi hagués intercanvi, no hi hauria societat³.

Posar la sociabilitat abans que la família planteja però una dificultat. Partint de la perspectiva contrària, donariem a la societat un fonament natural; caldrà buscar-lo en un altre lloc. Generalment hom creu trobar-lo acostant les conductes humanes als comportaments animals, els quals n'oferirien la prefiguració. És molt il·lusori. Malgrat els antropòlegs sabent fa temps que la relació entre l'home i el ximpanzé no és generalògica sinó de cosinatge, no en treuen prou les conseqüències: especialitzats en vies diferents, l'home i els grans simis es situen sobre la mateixa horitzontal, al mateix nivell de generació. L'estat actual dels uns ens ensenya doncs poc sobre el passat proper o llunyà de l'altre.

L'estudi de l'estructura i de les operacions del codi genètic ens aclareix més sobre la natura del llenguatge articulat i, recíprocament, els esforços desplegats per inculcar alguns mots o rudiments de frases a micos *bonobo* ens instrueix sobre els micos, no sobre el llenguatge. Car tot passa com si, a la imatge de les espirals de Vico, funcions idèntiques es manifestessin de manera recurrent en estadis diferents del món viu⁴. No descobrirem l'origen del llenguatge articulat remuntant les etapes de la seva adquisició o del seu aprenentatge. Aquest té com a model un altre llenguatge que el precon-

3 C. Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*, Paris, PUF, 1949 ; reedició 1967, Paris, La Haye-Mouton, p.51, 593, 609-611, 616.

4 R. Jakobson and L. Waugh, *The Sound Shape of Language*, Bloomington London, Indiana University Press, 1979, p.64-69.

figura, i l'origen del qual (i el misteri de la seva reaparició d'un nivell a l'altre amb les mateixes propietats) planteja problemes que ja no són de la competència exclusiva del psicòleg ni del lingüista.

Per a comprendre la natura de la sociabilitat, podria ser que, en el mateix sentit, calgui girar-se cap a les formes més elementals de la comunicació: es manifesten al nivell cel·lular i són presents en tots els éssers vius. En el cas dels mamífers, entre els quals nosaltres els homes, la comunicació entre les cèl·lules, que fa de cada cos individual una immensa societat, la realitzen missatgers químics, alhora tributaris d'una substància, l'adenosina monofosfata cíclica (AMPc), aquesta intracel·lular, que té un rol essencial.

Però considerem éssers unicel·lulars, com les amebes. Una espècie terrícola viu en dos règims alterns. Habitualment, cada ameba porta una existència solitària a la cerca de bacteries de les què es nodreix. Però quan manca aquest aliment, algunes amebes, i després progressivament totes les altres, es posen a secretar una substància per l'efecte de la qual s'atrauen. Convergeixen i s'aglomeren per desenes de milers, esdevenen un cos únic alt d'un o dos mil·límetres només, però veritable societat on regna una solidaritat que Durkheim hauria anomenat orgànica. Els individus s'especialitzen, uns formant junts un tub buit per l'armadura del qual serviran les amebes mortes; d'altres es disposen al capdamunt del tub en un glòbul omplert d'espores. Aquestes es dispersaran i donaran lloc al naixement d'una nova generació en un sòl més ric en aliment. Efectivament, en la seva fase social les amebes tenen la facultat –que els manca en l'estat solitari – de desplaçar-se cap a fonts d'humitat i de calor. Com hagués dit en aquest cas també Durkheim, la societat és més que la suma dels individus que la componen...

Ara bé, aquesta substància atractiva que determina el pas de les amebes a la vida social no és altra que l'AMP cíclic, segon missatger, tal i com hem vist, de la comunicació entre les cèl·lules del cos dels animals pluricel·lulars. També és present entre els vegetals junt a d'altres missatgers químics comuns als dos regnes; cosa que explica –com en dóna testimoni des de temps immemorials la medicina fitoterapèutica –, que les cèl·lules del cos humà comprenen, per dir-ho d'alguna manera, els missatges emesos per les dels vegetals: el llenguatge que parlen és parcialment el mateix. Això permet esperar que un dia puguem arribar a una teoria unificada de la comunicació intercel·lular.

Dels treballs biològics de què presento aquí un resum, cal assenyalar-ne un punt capital. La substància idèntica a l'AMP cíclic, que produeixen les amebes en període de fam i que les indueix a agregar-se, és la mateixa que secreten les bacteries de què es nodreixen les amebes i que les guia cap a la seva presa. Per passar d'una situació a l'al-

tra, n'hi ha prou amb què la producció d'AMP cíclic per les amebes creixi a un grau tal que, esdevingudes insensibles als estímuls de l'entorn, deixen de caçar i ja no responen sinó a estímuls idèntics, però endògens, que les formen en comunitat⁵.

Si fos permès, mitjançant una inversió dels gradients, d'extrapolar als animals pluricel·lulars el que ens ha revelat l'observació dels éssers monocel·lulars, la vida social apareixeria en els primers com el resultat d'una atracció entre els individus, suficient perquè es busquessin els uns als altres, però no fins el punt en què l'atracció esdevingués imperiosa i ells acabessin menjant-se⁶.

Els Antics ja van percebre aquesta proximitat entre estats mútuament exclusius. Si, com deia un deixeble d'Epicur al segle III abans de la nostra era, “traguéssim això [les lleis i ordenances, els reialmes i els governs dels pobles i de les ciutats], viuríem una vida de bèsties salvatges i [...] l'un es menjaria l'altre, el primer que trobaria⁷”.

Tot al·ludint a aquesta idea, Montaigne l'interpreta de manera diferent que Plutarc. Si, diu, deixéssim els homes lliures de pensar a la seva manera, “segons la imbecilitat [=feblesa] i varietat infinita de les nostres raons i opinions, ens forjaríem finalment uns *deures* que en posarien a menjar-nos els uns als altres⁸”. Ens podríem entretenir a veure-hi una premonició dels corrents de pensament que, amb el dadanisme i el moviment modernista del Brasil, donaren un valor emblemàtic al canibalisme (Picabia) o a l'antropofàgia (Oswald de Andrade) interpretats com un desig desajustat de comunicació que conduïa fins al devorament.

El petit exercici al qual acabo de lliurar-me no pretén provar res: només és una apologia. Justificat o no, demostra que lluny de negar o d'ignorar la violència com m'han retret sovint, la poso a l'origen de la vida social i l'assento sobre fonaments més profunds que aquells que, amb el sacrifici o l'assassinat del boc emissari, fan néixer la societat de costums que la suposen.

Però si l'apòleg contingués una part de veritat, hauríem de reconèixer, costés el que ens costés, que el pas de la comunicació com a base de la sociabilitat a la sociabilitat mateixa, com a límit inferior de la predació, és fàcilment franquejable. Entre elles només hi hauria una distància de grau. Formes elementals de la vida cel·lular, que no

5 J. T. Bonner, “Hormones in Social Amoebae and Mammals”, *Scientific American*, vol. CCXX, n°6, 1969, p.78-91; J.Roth & D. LeRoith, “Chemical Cross Talk. Why Human Cells Understand the Molecular Messages of Plants”, *The Sciences* (Published by the New York Academy of Sciences), Mai/June, 1987, p.53-54; E. Ben-Jacob & M.Levine, “The Artistry of Microorganisms”, *Scientific American*, vol. CCLXXIX, n°4, 1998, p.61; *La Recherche*, Paris, Société d'éditions scientifiques, n°36, février 1998, p.19.

6 C.Lévi-Strauss, *L'Homme nu*, Paris, Plon, 1971, p.617; *Paroles données*, Paris, Plon, 1984, p.143-144.

7 Plutarque, “Contre l'épicurien Colotès”, *Les Œuvres mêlées*, trad. Amyot, Paris, G. de la Nouë, vol. II, 1584, p.764-765.

8 M.de Montaigne, *Les Essais*, édition de Pierre Villey, Paris, PUF, coll. « Quadrige », n° 94-96, 1988, p.488.

desmenteixen pas tota la història humana i innumbrables escenes de la vida col·lectiva, ens inciten a creure que sociabilitat i violència estan intrínsecament lligades.